

Kolmvarvas- rähn poega toitmas

Haanja looduspargi valitseja:

Võrumaa keskkonnateenistus
Karja tn 17A, Võru 65608
tel 786 8360, kkt@mv.werro.ee

Haanja looduspargi kaitse korraldaja:

LKK Põlva-Valga-Võru regiooni
Haanja kontor, Haanja küla
Haanja vald, 65101 Võrumaa
tel/faks 782 9090.

Trükise koostaja:

Maris Kivistik

Tekst: Maris Kivistik

Fotod: Margus Muts, Maris Kivistik

© Riiklik Looduskaitsekeskus 2008

Trükise väljaandmist toetas
Keskkonnainvesteeringute Keskus

roheline trükis

Trükitud FSC sertifikaadiga paberile
looduslike õlide ja väikude baasil
valmistatud värvidega ©Ecoprint

METSAD

Kütioru veerudel võimutseb mets. Siin on üle sajandi vanuseid kuusikuid, kus kasvab ka mände, kaski ning haruldaselt jämedaid ja kõrgeid haabu. Siin on leitud väärtuslikke metsakooslusi, mis on võetud kaitse alla vääriselupaigana. Oru idanõlval Noodaskülas Võru-Loosi maantee ääres kasvab võimas põlismänd Toborna pettäi, mille tüve ümbermõõt on 2,8 meetrit.

KULTUURIMÄLESTISED

Kütioru piirkond on suure asustusajaloolise tähtsusega. Tohkri külas asub kultuurimälestiste kogum Tammetsõõr ja Ilmamägi. Tammetsõõr on muistne ohverdamispaik, mis kujutab endast umbes paarisaja aasta vanustest tammedest ringi läbimõõduga 13 meetrit. Ohvriallikana on kaitse all Ilmamäe allikas. Rahva tava selliseid kohti pühaks pidada on kestnud üle 5000 aasta.

KÜTIORU LOODUSRADA

9,6 km pikkune rada algab Kütioru mäesuusakeskuse juures olevast parklast. Seal on ka raja kaart. Rada on väga vaheldusrikas, maastik küllalt järsk ja raske. Seetõttu tuleks raja läbimiseks varuda vähemalt neli viis tundi. Rada on välja töötatud nii, et matkaja saaks parima ülevaate Eesti võimsaimast ürgorust, tutvaks vanade veskikohtadega ja teiste pärandkultuuri objektidega. Võib valida ka veidi lühema marsruudi – 7,8 km, kui keerata tagasi Tohkri veski juurest, tulles üle Iskna oja. Raja lähedal on ka puhkekoht, kus saab telkida ja lõket teha. Sinna juhatavad viidad. Kogu rada on märgistatud viitadega ning sinna on paigaldatud loodust ja kultuuripärandit tutvustavad teabetahtlvid.

Tammetsõõr on muistne ohverdamiskoht

Inimese pesakast maakunstirajal sümboliseerib oma koha otsimist maailmas

KÜTIORU MAAKUNSTIRADA

3,4 km pikkune rada on rajatud Kütioru Avatud Ateljee korraldatud sümposionide käigus alates 1999. aastast. Rada algab Kütioru mäesuusakeskuse juures olevast parklast ja see on tähistatud kolmnurgakujuliste puidust viitadega. Rada kulgeb piki oru lääneveeru lõunasse. Edejärve (Koloreino järve) juurest läbib oru põhja ja suundub piki idaveeru mäesuusakeskuse tagasi. Rada on samuti küllalt raske – kõrguste vahe on üle 70 meetri. Piki rada paikneb kümme maakunsteost, mis on rajatud nii, et need sobituksid harmooniliselt loodusesse. Kunstiteoste autoriteks on nii Eesti kui ka välismaa kunstnikud.

KÜLASTAJA MEELESPEA:

- püüa tegutseda loodusesse jälgi jätmata;
- eramaadel asuvad teed ja rajad on kasutamiseks päikesetõusust loojanguni;
- kaitsealal on lubatud korjata marju ja seeni, kui sellega ei tekitata kahju maaomanikele;
- lõket võib teha ainult selleks ettevalmistatud ja tähistatud kohtades tuletegemist lubaval ajal;
- jalgratastega liiklemine väljaspool teid ja radu ning mootorsõidukitega liiklemine väljaspool selleks ette nähtud teid ja parklaid ei ole lubatud;
- kui märkate looduse või matkarajatiste kahjustamist, teatage sellest keskkonnainspektsioonile telefonil 1313 või politseile telefonil 110. Tulekahju ja õnnetusjuhtumi korral helistage numbril 112.

KÜTIORG

Haanja looduspark

KÜTIORG

Haanja looduspargi põhjaosas asuv Kütiorg on Eesti suurim ja võimsaim ürgorg, mille uhtus mandrijää sula-
vesi viimase jääaja lõpul. Selle ligikaudu 4,7 km pikkuse, valdavalt põhja-lõunasuunalise kuristikulaadse pinna-
vormi suurim sügavus ulatub 65 meetrini. Oru laius on 250–600 meetrit. Kütiору nõlvu lõhestavad arvukad põhisuunaga risti paiknevad vihmavete poolt uurista-
tud **uhtorud**, mida siinkandis nimetatakse tsorideks. Arvatakse, et need on suurimad Eestis. Nende keskmine sügavus on umbes kümme meetrit, suurim sügavus aga paarkümmend meetrit. Kütiору parempoolsed veerud on järsemad ja tsoridest sügavalt lõhestatud. Suurimad tsorid on **Suurtsori, Reinotsori, Rebasetsoi ja Juudi-jõoratus**. Tsoridest avaneb arvukalt väikesi allikaid, mille vooluhulk on kuni 1 l/s.

Kütiorgu iseloomustavad järsud nõlvad ja suhteliselt kit-
sas orupõhi, kus voolab silmapaistvalt suure langusega (13,2 m/km) Iskna oja. Oja saab alguse Suure Munamäe külje alt Vaskna järvest, saabub Kütiorgu Holsta külast ja läbib orgu kogu selle pikkuses kuni Noodasjärve-
ni. Sealt voolab edasi juba Iskna jõe nime all ja suu-
bub Kääpa küla juures Võhandu jõkke. Iskna oja läbib Kütiorus kolme looduslikku järve: Koloreino Edejärve, Jaanusjärve ja Noodasjärve. Iskna on ühenduses ka Hanijärv, mis asub Lambahanna orus, kaheharulise Kü-
tiору kagupoolses orus. Peale looduslike järvede läbib Iskna oja ka endiste veskite paisjärvi: Mäeveski järve

Kütiору põhjas voolab suure langusega Iskna oja

Kütiору nõlvu lõhestavad uhtorud ehk tsorid

ja Alaveski järve. **Iskna oja vee-energia kasutami-
sel on pikk ajalugu**. Esimese veski kohta on andmed juba 1638. aastast. Kütiorus asusid Tohkri veski, Küti Alaveski, Holsta veski ja Küti Mäeveski. Neist viimane töötab praeguseni, ehkki juba elektri jõul.

LOOMAD

Kütiору mosaiikne maastik sobib elupaigaks **mitme-
kesisele linnustikule**. Kütiору läheduses pesitsevad väike-konnakotkas ja must-toonekurg, kes kuuluvad kõige rangemalt kaitstud liikide hulka. Iskna ojal võib lendamas näha jäälindu. Kütiору vanu metsi asustavad metsasanitarid – rähnid. Siin võib kohata enamikku Ees-
tis leiduvatest rähniliikidest: musträhn, suur-kirjurähn, väike-kirjurähn, valgeselg-kirjurähn, kolmvarvas-rähn, laanerähn ja hallpea-rähn. Kevadeti rõkkab org laulu- ja must-
rästa laulust, kuulda võib ka punarindade, käbli-
kute ja lehelindude lauluviisi. Paksus kuusikus pesit-
sevad laanepüüd. Lagealasid asustavad metskiurud ja toitlendudel võib kohata hiireviisid. Sügisel ja talvel matkarajal tähelepanelikult liikudes kohtame kindlasti mõnda tihaste rändsalka, kuhu kuuluvad põhja- ja tutt-
tihased, puukoristajad, porrid, vahel harva ka must-
tihased. Teeäärsetes võserikes võime kohata pika sabaga valgeid linde – sabatihaseid. **Imetajatest** leidub arvukalt rebaseid, kährikuid, kärpe, nirke, nugiseid ning kindlasti ei jää märkamata kobraste tegevusjäljed. Oru nõlvad sobivad mägrale urulinnakute rajamiseks. Hea õnne korral võib kohata metskitsi, kellele oru mosaiikne maastik pakub küllaldaselt varjevõimalusi.

